

Bernat Metge. *Lo Somni d'en Bernat Metge. The Dream of Bernat Metge*. Introduction & notes by Antonio Cortijo Ocaña. Translation by Antonio Cortijo Ocaña and Elisabeth Lagresa. Amsterdam: John Benjamins, 2013. 193 pp. ISBN 978 90 272 4010 1.

Translations into English of Medieval and Renaissance classics of the Crown of Aragon have been scarce to date; thus, the new collection of *Research in Linguistics and Literature* by John Benjamins, sponsored by ISIC/IVITRA, has been conceived to remedy this gap. So far, this collection has published *Curial and Guelfa*, by Max Wheeler, while both a new translation of Metge's *Book of Fortune and Prudence* and a collection of works by Corella have already been announced. In order to continue this path, the collection adorns itself now with a new translation of Bernat Metge's *Lo Somni*, considered by critics not only a paramount work of medieval Catalan literature, but also an «extraordinarily innovative work» (7) of the humanist movement in the Iberian Peninsula.

The first important matter to be underscored is related to the introduction, in which Cortijo is particularly geared towards an English readership unfamiliar with Bernat Metge. Thus, in addition to providing basic bio-bibliographical information on Metge's life and works, Cortijo focuses on the relevance of Metge as a humanist author (4-7), remarking, for example, how this work was designed as a «literary defense» (2) of the author himself, and why the use of Catalan was due «to obtain the favor and patronage of King Martí» (2). Furthermore, Cortijo is interested in establishing a novel connection between Metge's *Lo Somni* and his *Apologia*: the first work is more an account on the capability of the human mind for critical reflection (14-15), but the second one may be considered, according to Cortijo, as its «forerunner» (16). The introduction is clearly successful in remarking how «Metge must be analyzed within the context of the European and Iberian Peninsula Humanism» (9).

The second fact to point out is related to the translation itself, based on the Catalan text established by Jùlia Butiñá in her bilingual edition (Madrid: Ate-nea, 2007), which is considered the best text of *Lo Somni* to date. In addition,

Cortijo & Lagresa's translation renders into elegant English Metge's work while, at the same time, it also does it with great accuracy. *Lo Somni* is not a difficult work to read, although its style and composition differ greatly from contemporary literary tastes. As it is known, Metge's work is a literary dialogue interspersed with frequent and lengthy moral discussions, and follows in the footsteps of literary models such as those of Cicero's and Petrarch's dialogues. We must consider that the style is a composite of elevated, formal Catalan prose, sometimes full of philosophical technicisms and abundant juxtaposed sentences, as well as frequent examples of a colloquial style.

Taking into account all of these difficulties, the translation is particularly *faithful* to the Catalan original, reconstructing its flavor, even if sometimes at the expense of forcibly utilizing a somewhat 'uneasy' syntactical construction in English. In order to overcome these obstacles, the authors make ample use of footnotes to explain obscure meanings or when the translation veers away from a strict word-for-word rendering of the text to make the English prose more comprehensible, offering sometimes two different punctuations equally correct (as in footnote 38, p. 50), or two different but valid options in the translation (as in footnote 112, p. 130).

Aside from that, Cortijo & Lagresa use to indicate in the footnotes the instances in which they (together with Butiñá) have departed from the text established by previous editors, in particular by Riquer, Badia, and Cingolani, as occurs in Book I, 47 (pp. 70-71). Whenever possible, the translators' have also striven to find translations into English of the sources utilized by Metge, as in the cases of Boccaccio (Book I, 11, pp. 40-41), Dante (Book III, 10, pp. 112-113), or the King James Bible (Book IV, 18, p. 167). Furthermore, as obliged to those pioneers in the use of Internet sources as Cortijo is, the translation refers several times to online texts (such as the works of Lull taken from the website www.lluisvives.com in footnote 63, pp. 68-69) and databases (such as PhiloBiblon-BITECA in footnote 65, pp. 72-73), which have been used to clarify to the present reader both biblical and classical references written by Metge. Above all, there has been a great effort of the editors in offering linguistic matters through their footnotes, frequently providing a literal translation of the original text *vis a vis* the more literary one offered in the body of the text, as well as providing the reader explanations of both the historical and literary contexts of the text.

Another merit of this edition is that the text of *Lo Somni* is displayed on symmetrical facing pages (Catalan text on the right side and English text on the left side), allowing thus the reader to follow more closely Metge's original work and the translators' rendition. This easy access to the text is also completed by the final index, a very useful tool that facilitates the navigation around all the topics, names and references included in Metge's dialogue. In sum, what we have here is an excellent translation of Metge's *Lo Somni*, accompanied by a substantial introductory essay that explains superbly the relevance of this work in the context of Catalan (and Iberian Peninsula) letters.

Óscar Perea-Rodríguez
University of California, Riverside

Camus Bergareche, Bruno, *Para entender la cultura vasca*. Madrid: Catarata, 2012, 222 pp., ISBN: 978-84-8319-673-1.

Este libro de Bruno Camus, catedrático de Lengua Española en la Universidad de Castilla-La Mancha, abarca, en apenas doscientas páginas, muchos temas relacionados no solo con la cultura vasca en particular (cultura vasca que, puntualiza Camus, es la que se hace en el País Vasco tanto en vasco como romance), sino con lo vasco en general, lo cual supone un reto de envergadura. Dada la importancia de lo identitario en la civilización vasca, Camus hace un repaso de algunos de los iconos de tal identidad, tales como la oveja lacha (cuyo dibujo aparece en la portada del libro, así como, por ejemplo, en gran parte del parque móvil vasco), el *lauburu*, la letra vasca, el paisaje, el ancestral instrumento musical de percusión llamado *txalaparta* (marginal, aclara Camus, hasta la segunda mitad del s. XX, pero cuyo «tipismo y peculiaridad ha contribuido, sin embargo, a su interpretación como elemento de valor identitario», p. 129), etc.

La obra está dividida en tres partes: los cuatro primeros capítulos analizan varias claves —el territorio, la lengua, los fueros, y el independentismo— que permiten entender «lo vasco»; los cuatro siguientes abordan diversas manifestaciones de la cultura vasca (literatura, música, danza, deportes y gastronomía). El capítulo final trata de los estereotipos que ayer y hoy han arraigado fuera del País Vasco para caracterizar a los vascos. Ante tal variedad temática, no resulta posible profundizar en ningún aspecto, pero tampoco es ese el objetivo de Camus, que opta por un tono divulgativo y cercano. En efecto, lo que pretende es aclarar al lector medio muchas de las falsas ideas que circulan en torno a estos temas. Por ejemplo, ya en las primeras páginas aborda la confusión terminológica («endiablado círculo de obsesión nominalista muy típico del debate político vasco», p. 32) existente en torno a las denominaciones (*País Vasco*, *Vasconia*, *Euskal Herria*) del territorio objeto de estudio y a sus límites. *Para entender la cultura vasca* tiene la virtud de desarmar muchos falsos tópicos que suelen manejarse cuando, desde dentro y fuera del País Vasco, se habla de la historia y la cultura vascas, tópicos de los que no se libra la propia lengua.

Camus explica el proceso de creación del euskera estándar, que no contó con la opinión favorable ni del nacionalismo español (con Menéndez Pidal a la cabeza) ni, lo que es más sorprendente, del nacionalismo vasco aranista, a pesar de lo cual el euskera batúa (vasco unificado) ha acabado triunfando como norma escrita. Asimismo, el autor trata el tema de las discutibles hipótesis barajadas en torno al origen del euskera, «sorprendente isla en el inmenso mar indoeuropeo» (p. 48), para, finalmente, apoyar la teoría más razonable, a saber, aquella según la cual la lengua aquitana fue un pariente próximo del protovasco. Al vascuence le reconoce Camus un papel central en la cultura vasca, si bien, dada la situación sociolingüística actual, «ya no es un rasgo que define inequívocamente a todos los vascos». Esa afirmación, y la de la existencia de «variedades románicas plenamente autóctonas» (opinión defendida desde hace tiempo por la profesora María Teresa Echenique en diversos trabajos, tales como «Vascorrománica: el romance autóctono del País Vasco», *Anejos del Anuario del Seminario Julio Urquijo*, 28, 1995, 161-172), están en consonancia con el objetivo del libro de rebatir ideas muy extendidas.

En el libro se exceden los límites de la cultura, pues se abordan también aspectos históricos de gran trascendencia. De hecho, el capítulo tercero se titula «La identidad histórico-política: los fueros» y el cuarto «Las relaciones con España: el independentismo vasco». Camus diferencia de forma precisa los elementos históricos de los pseudohistóricos o legendarios, tales como el tubalismo y el vasco-cantabrismo, «madeja de genealogías ficticias» (p. 82). Un tema al que se dedica un buen número de páginas es el de los fueros —otro rasgo identitario—, y no es casualidad, porque son un elemento central de la historia vasca, tanto pasada como presente. Camus nos recuerda que fueros y guerras carlistas son la génesis del nacionalismo vasco y que Álava, Navarra, Guipúzcoa y Vizcaya cuentan con el llamado «Concierto Económico», una suerte de fuero residual emanado del desenlace de las carlistadas. En un gran salto cronológico (no hay referencias a la Guerra Civil española o a la figura del lehendakari José Antonio Aguirre), el relato pasa directamente del nacionalismo aranista a los orígenes de ETA, en 1958. Camus nos ofrece un acertado cotejo de ambos nacionalismos, tanto en lo ideológico como en lo simbólico, como puede verse en la profunda diferencia iconográfica. Por otro lado, relata la implicación de la denominada izquierda abertzale en movimientos sociales (ecologistas, feministas, en pro del euskera, etc.). En nuestra opinión, y dados los prejuicios tan extendidos, habría sido pertinente hacer hincapié en que en todos estos movimientos también han participado y participan sectores sociales que no tienen nada que ver con la izquierda abertzale, sectores que, superando las presiones, han funcionado de forma autónoma. Evitaríamos así peligrosas sinécdoques, sobre todo teniendo en cuenta que el lector de este libro no es gran conocedor de las problemáticas que en él se plantean, y que la mayor parte de la información sobre estos temas le llega de forma sesgada.

Resulta de especial interés el capítulo quinto, dedicado a la literatura en lengua vasca oral y escrita (síntetizada con precisas pinceladas en 25 páginas), a la música y al arte. Camus sigue desarmando falsas ideas, como la que considera al versolarismo como algo genuinamente vasco, cuando, en realidad, manifestaciones similares podemos encontrarlas en otras muchas culturas. Hace un repaso de los escritores vascos, dando de la mayoría de ellos una visión aséptica o positiva. Del tratado ascético *Gero* ('Después', 1643), de Pedro Axular, dice que «con razón es considerado una obra ejemplar desde el punto de vista lingüístico, pero su contenido y estilo no resultan en absoluto de calidad menor». Contrasta esa opinión con la de, por ejemplo, Iban Zaldúa, que en su ensayo *Ese idioma raro y poderoso. Once decisiones cruciales que un escritor vasco está obligado a tomar* (Madrid, Lengua de trapo, p. 140) afirma: «*Gero* está muy bien escrito, en un vascuence que tumba, pero, señoras y señores: es un plomo». Ya Juaristi había cuestionado en su *Literatura Vasca* (Taurus, 1987) el valor literario de dicha obra.

Por *Para entender la cultura vasca* también desfilan autores vascos en lengua castellana, tanto del pasado (Unamuno, Celaya, Otero, Aldecoa, Martín Santos), como del presente (Pinilla, Sánchez Ostiz, Aramburu, Bas, Ugarte, etc.). Asimismo, ocupan en el libro un lugar destacado la música popular, estrellas del *bel canto*, cantantes populares, el folk contemporáneo, los vascos de la «movida madrileña», el rock radical vasco, y el pop-rock vasco en español. A su vez, se hace referencia a grandes figuras de las artes plásticas del siglo XX, entre las que cabe destacar, por su componente tanto artístico como filosófico, a Jorge Oteiza.

Camus también deshace las simplificaciones y reduccionismos habituales sobre el paisaje vasco (no hay un solo tipo de paisaje, sino una gran diversidad) o los deportes rurales vascos, algunos de ellos más recientes de lo que se piensa, y en su mayoría comunes a los de otras muchas sociedades de base agrícola y ganadera.

El capítulo octavo, dedicado a la gastronomía, también será, sin duda, de interés para el lector. El autor relata el proceso que va desde la antigua sencillez hasta la actual sofisticación y el Basque Culinary Center. Asimismo, términos como «sociedad», «txoko», «tamborrada», «chacolí», «txotx», «poteo», etc. salpican las páginas del libro, y no ha de extrañarnos porque son de conocimiento obligado para todo interesado en la cultura vasca. A Camus no se le caen los anillos —lo cual es muy de agradecer— a la hora de hablar de bocadillos de jamón de Jabugo y de pinchos, perdón, pintxos.

El último capítulo, titulado «Estereotipos, lugares comunes, tópicos», sigue en la línea de acabar con falsas ideas preconcebidas y simplificaciones sobre lo vasco y, en este caso de manera particular, sobre los vascos. Ya en su día, Julio Caro Baroja, en su obra *Sobre la identidad vasca: Ensayo de identidad dinámica* (1983), se había referido a las «representaciones colectivas» de los vascos como uno de los «principios de unidad estática», es decir, carentes del elemento diacrónico, inalterables, no dinámicos. Ambos autores muestran el mismo escepticismo ante los tópicos, y sobre todo ante los tópicos atemporales. De hecho, como señala Camus (p. 126), la caracterización de los vascos por parte de españoles y franceses ha ido variando por las circunstancias de cada momento histórico. La visión negativa que de ellos se tenía en el Siglo de Oro, explica el autor, se debía a que constituían un *lobby* en la Corte, y ello les granjeaba no pocas antipatías. Algunos honorables extranjeros llegados al País Vasco a finales del s. XVIII y durante el s. XIX, en cambio, se forjaron una imagen muy positiva de los vascos.

En definitiva, nos encontramos ante un texto que, con un tono desapasionado poco habitual —y que se agradece— en el tema que nos ocupa, ofrece al profano las claves fundamentales de la historia y la cultura vascas. Frente a la opinión general, Camus demuestra que hay poco de idiosincrásico en lo vasco, y, frente al tópico de «el vasco es así», defiende con acierto que la «principal seña de identidad vasca» es «la formidable diversidad de sus manifestaciones, lo que es algo inesperado en tan reducido espacio y tan pequeña masa crítica de gente» (p. 15). No existe una sola cultura e identidad vasca, sino culturas e identidades vascas, que van cambiando con el paso del tiempo, opinión coincidente con la de Caro Baroja cuando en la obra citada habla del polimorfismo cultural y social. A juicio de Camus, el País Vasco encara el siglo XXI con una «extraña mezcla entre tradición y modernidad» (p. 18).

En la introducción de la obra, el autor afirma haberla escrito pensando en un «público español, de nivel cultural medio, no especialista, pero sí curioso e interesado en el asunto». Sin embargo, habría que ampliar el espectro de potenciales lectores de este libro: podría interesarles a los extranjeros —muchos de origen vasco— que frecuentan las casas regionales vascas desperdigadas por el mundo, así como a los que estudian lengua y cultura vascas en alguna de las universidades donde el Instituto Vasco Etxepare ha implantado un lectorado. Y

tampoco estaría de más que lo leyesen muchos vascos, ya que el ser humano a veces comete el error de conocer a los demás mejor que a sí mismo.

Karlos Cid Abasolo
Universidad Complutense de Madrid
abasolo@filol.ucm.es

Escartí, Vicent Josep. *Monogràfic (New Approaches to the Literature of the Crown of Aragon in the Early Modern Period (15th-18th c.) / Aproximació a la literatura catalana de l'Edat Moderna)*, eHumanista/IVITRA, vol. 3, 2013, 542 pp. ISSN 1540 5877.

La revista eHumanista/IVITRA, resultat de la col·laboració de dues prestigioses entitats, l'Institut Virtual de Traducció de la Universitat d'Alacant i la University of California Santa Barbara, ha aconseguit consolidar-se, en un breu espai de temps, com una publicació de referència dins l'àmbit d'estudi de la llengua i cultura catalanes, gràcies al treball conjunt d'un grup d'excel·lents especialistes. L'estiu passat sortia a la llum el tercer volum, coordinat per Vicent Josep Escartí i dedicat a la literatura catalana de l'edat moderna. El volum, que ressenyem en aquestes pàgines, inclou una secció monogràfica sobre aquesta qüestió, un recull d'alguns treballs de temes variats i l'edició d'una comèdia de sants, *La comèdia de sant Julià i santa Basilissa* (1752) de Narcís Collell, a cura de Júlia Butinyà, Enric Prat i Pep Vila.

La secció monogràfica central del volum aspira a recuperar l'interès per la riquesa cultural del període mal anomenat de *decadència* de les nostres lletres, col·laborar en la seva difusió i revalorització, i alhora potenciar-ne estudis futurs. Es tracta d'un plantejament ampli i variat, que recull treballs dedicats al renaixement, barroc, fins arribar al començament del XIX i la Renaixença. La diversitat d'enfocaments i continguts dels treballs s'equilibra amb la voluntat comuna dels diversos autors de fer palesa la necessitat de donar a conèixer i estudiar obres i autors d'aquests segles.

El complet monogràfic s'inicia amb el treball d'Òscar Perea sobre Serafí de Centelles i la cultura valenciana del renaixement. Perea subratlla l'esplendor cultural de València des de la segona meitat del XV, context en què cal inserir, el 1511, la publicació del *Cancionero general* d'Hernando del Castillo, erudit assentat en terres valencianes, on tot i incloure poetes en castellà, sobresurt la presència de poetes valencians, entre els quals Serafí de Centelles. Perea en repassa l'activitat política destacada i un vessant cultural de no menor importància, com a arquetip de noble culte i lletrat en el regne de València, fundador d'una cort literària d'inspiració italiana, amb figures senyeres com Bernardí de Vallmanya, Joan Baptista Anyés o l'humanista sevillà Juan Parthenio Tovar. Pel que fa a l'activitat poètica, Perea examina els poemes a la moda *cancioneril* de Serafí de Centelles i reconsidera el judici negatiu de la seva poesia. Reivindica un estudi de la seva poesia completa i de totes les seves connexions literàries i de mecenatge, per valorar-ne l'activitat en el context de la València del renaixement.

Tot seguit, Gabriel Ensenyat dóna a conèixer una obra inèdita, de l'autor renaixentista mallorquí Joan Binimelis, plagi, al seu parer, del *De legibus conubialibus et iure maritali*, de Tiraquellus, sobrenom literari de l'escriptor francès André Tiraqueau (c. 1488-1558). Ensenyat ressalta la faceta de metge i l'activitat científica desenvolupada per Binimelis, mentre denuncia l'oblit del paper de la seva obra en la història de la ciència mèdica i científica renaixentista catalana. Pel que al tarannà misogin del text, en destaca l'absència d'humor com a suport a la hipòtesi de l'autoria «d'una persona moralista i inflexible», i planteja com a explicació de l'ús del llatí el caràcter de llengua científica. Ensenyat remarca, tot i el plagi, el fet que la selecció de l'original dóna com a resultat final una obra completament diferent des del punt de vista de l'estructura, de la finalitat i de l'orientació, una aportació personal pròpia. Al seu parer, el text de Binimelis queda reduït a un missatge exclusivament misogin que l'acosta i el vincula amb la literatura pròpia de l'edat mitjana, més que amb la literatura de matrimoni tan característica del renaixement. El següent treball, de Marco Antonio Coronel, aprofundeix en l'estudi del prefaci del *Libro Tercero de la Crónica de Valencia* (1564), de l'historiador valencià Rafael Martí Viciàna, i defensa la hipòtesi que es tracti d'una còpia del pròleg que el sevillà Pero Mexia, el cèlebre cronista de Carles V, va escriure per a la *Historia Imperial y Cesárea* (1545). Coronel subratlla la influència del pensament erasmí en Mexia, l'obra del qual va gaudir d'un èxit considerable per tot Europa, amb nombroses edicions i traduccions del text. Per tal de provar la seva proposta, Coronel acara minuciosament ambdós textos i de l'anàlisi en postula la dependència i alguns trets de l'adaptació que realitza Viciàna.

A continuació, Josep Ribera aborda, en un plantejament que subratlla la continuïtat entre el període medieval i el renaixement, tres principis bàsics de l'art clàssic: la mimesi, l'harmonia i el decòrum, a partir de l'estudi de les Poètiques d'Aristòtil i Horaci. N'analitza la diversa relectura i adaptació en tres obres dels gèneres més representatius de la literatura renaixentista catalana: la comèdia, amb *La vesita* (1524-25), del valencià J. Ferrandis d'Herèdia; pel que fa a la prosa literària, n'examina un exemple de diàleg —*Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* (1557), del tortosí, Cristòfor Despuig—, i de novel·la epistolar, tot i que sigui d'intencionalitat paròdica —l'obra anònima *Les estil·lades i amoroses lletres trameses per Berthomeu Sirlot a la sua senyora i per ella a ell*. A l'obra d'un dels escriptors més destacats del barroc valencià, Pere Jacint Morlà, dedica l'atenció Raül Hernández, que centra l'estudi en el context i la funció dels poemes, en especial, el *Col·loqui en la justa del Col·legi de Sant Tomàs* (ca. 1635). L'estudiós insisteix en la voluntat de contribuir al coneixement i difusió de les diverses manifestacions del barroc valencià, que il·lustra amb el cas d'aquest poeta de fama extraordinària en el seu temps, condemnat a l'oblit fins a temps ben recents. Raül Hernández en subratlla aspectes com la cultura i consciència literària, el «vernís satíric» dels seus quadres de costums o l'interès sociolingüístic de l'obra, amb un detallat apartat consagrat al *Col·loqui* que reproduceix en un annex final.

Emilio Callado analitza l'impacte, dins la tradició immaculista de la Corona d'Aragó, de la polèmica a l'entorn de la Immaculada Concepció de la Mare de Déu, a la València de finals del segle XV i XVI, a partir de l'estudi

de les principals manifestacions dels devots d'aquest misteri. L'anàlisi es focalitza en aspectes com les justes literàries, els juraments de defensa i diferents fundacions religioses, així com la contribució de figures com els arquebisbes Tomàs de Villanueva, Lluís Bertran o Joan de Ribera, amb l'anàlisi dels seus textos de predicació. La temàtica religiosa és també l'objecte d'estudi del treball d'Antoni López Quiles, que examina les connexions entre les interpretacions rabíniques de la *Bíblia* i les traduccions de fragments de la Sagrada Escripura realitzades per predicadors del segle XVII. López Quiles constata la utilització dels textos bíblics, malgrat les prohibicions de les autoritats, com a fonament de la predicació, en especial a través del comentari i glossa de citacions de la Sagrada Escripura, procediment que arrela, com defensa l'estudiós amb multitud d'exemples, en les primeres comunitats cristianes, i en la predicació jueva.

Albert Rossich dóna a conèixer i analitza en profunditat un manuscrit amb poesies catalanes, castellanes i llatines del segle XVII i començaments del XVIII. Es tracta d'un nou cançoner barroc, de caràcter predominantment burlesc, relacionat amb un nucli literari important de la ciutat de Tarragona al segle XVII, a l'entorn del seu poeta més destacat, Josep Blanch (1620-1672), del qual ens ofereix una descripció acurada i una aproximació al contingut, amb la relació de títols i primers versos. També el treball de Vicent Josep Escartí ens presenta l'obra en català, pràcticament inèdita, del poeta i dramaturg de Morella, Carles Gassulla d'Ursino (1674-1745). La recerca d'Escartí aprofundeix en aspectes diversos de la biografia, i l'activitat política i militar de l'escriptor, així com en el context cultural i literari de l'obra i n'analitza detalladament les loes, gojos, villancets i *diàlegs*. El treball inclou l'edició dels textos del poeta, a l'espera d'una futura edició comentada. Escartí vol, d'aquesta manera, contribuir a la recuperació de l'obra completa de Gassulla, per tal d'aprofundir en el coneixement del complex context literari de la València del XVIII.

Joaquim Martí, de la seva banda, edita i estudia detalladament quatre poemes, tres en català i un en castellà, del *Jardín delicioso y ramillete escogido de las mejores poesías que han salido a la luz en nuestros tiempos*, manuscrit miscel·lani de 1745, compilat a València per un erudit anònim. Una interessantíssima mostra variada de caràcter divers que abasta del to burlesc i satíric a la poesia laudatòria i de circumstàncies. Per la seva banda, en la següent aportació Joan Carles Gomis analitza, com a exemple de manifestació artística poeticomusical de la festa barroca, els goigs. Gomis estudia el paper dels *Goigs* a la València de la segona meitat del XVIII, com a instrument d'una religiositat barroca contrareformista, en pugna amb les idees il·lustrades, que, amb l'ajuda de la música i la imatge, aconseguí una remarcable presència social. De caire lingüístic, en canvi, és el treball d'Adrià Martí sobre la figura de l'erudit valencià Marc Antoni d'Orellana (1731-1813), un ideòleg que justificarà, a partir de la fonètica específica valenciana i de la incorporació de castellanismes lèxics, la separació de la «llengua valenciana» de la resta de la llengua catalana, o «llemosina», malgrat constatar-ne la pertinença a un mateix tronc lingüístic comú. El treball documenta l'interès sociolingüístic i històric dels comentaris d'Orellana. Completa el monogràfic el treball de Rafael Roca, que revisa la personalitat i la tasca dels erudits vuitcentistes valencians Josep Maria Puig i Torralva i Francesc Martí i

Grajales, i la seva obra sobre els poetes valencians de l'edat moderna, *Estudio histórico-crítico de los poetas valencianos de los siglos XVI, XVII i XVIII* (1883). Roca subratlla la importància del text, que ha passat pràcticament inadvertit i que considera clau per a la recuperació dels escriptors valencians de l'edat moderna que s'està portant a terme en les darreres dècades.

La secció monogràfica es completa amb tres treballs de temàtica molt diversa. Des de l'àmbit de la història medieval, José Vicente Cabezuelo reflexiona sobre la intervenció militar de Jaume I en el regne de Múrcia, n'analitza les diverses interpretacions i defensa principalment raons d'oportunitat de caràcter políticodiplomàtic en la seva campanya militar contra un domini cristià aliè. L'historiador postula, amb una acurada documentació, que la campanya de Jaume I tingué una intenció eminentment política, de rearmament diplomàtic enfront de Castella i d'Europa, i de projecció de la Corona d'Aragó com a potència conquistadora en la Cristiandat. Canviant radicalment d'assumpte, Ricardo Costa exemplifica, amb mostres de la seva traducció al portuguès del *Curial e Güelfa*, algunes qüestions cabdals en la tasca traductora de textos medievals catalans partint de la proposta d'harmonitzar distància històrica i similitud existencial. Al voltant dels temes de l'amor, la mort i la sublimitat, l'estudiós brasiler il·lustra aspectes metodològics claus en el procés de traducció, com ara la conjunció del respecte a l'autor i a la personalitat pròpia de l'obra, i alhora la percepció personal i creativa del traductor. Aspectes que considera essencials davant la necessitat actual de preservar els textos clàssics de l'oblit. Finalment, Joan Miralles analitza el tractat d'estereotomia, el primer escrit en llengua catalana el 1653, del mallorquí Josep Gelabert, *Vertaderas traças del Art de picapadrer*. L'estudi del manuscrit, contextualitzat en la tipologia de textos de l'època, ofereix una rica anàlisi de la llengua del XVII i proporciona un recull detallat de lèxic del món de la construcció i la cultura material arquitectònica del període barroc.

El darrer treball publicat és l'edició crítica d'una obra hagiogràfica inèdita del segle XVIII (1752): *la Comèdia dels esposos sant Julià y santa Basilissa y de sos companys màrtirs ab lo benentès (la vida i martiri)*, duta a terme per Júlia Butinyà, professora honorífica de la UNED, i els investigadors Enric Prat i Pep Vila. Es tracta d'una peça teatral, d'autor conegut, Narcís Collell i representativa del seu gènere.

Els editors de l'obra ens presenten un exhaustiu treball d'investigació previ a l'edició del text. En primer lloc, a mode d'introducció, inclouen unes notes generals sobre el gènere al qual pertany la *Comèdia*. L'obra de Collell cal inscriure-la dins del gènere teatral de tipus religiós i popular. Teatre, per altra banda, que té els seus orígens en les litúrgies medievals que tenien lloc en la península ibèrica. La contrada catalana destaca per tenir les produccions més florents d'Europa al segle XV. Des de la darrerria d'aquest segle, aquest tipus de teatre religiós s'ha mantingut viu fins ben bé el segle XIX en llocs rurals. La llarga vida d'aquesta mena de teatre cal justificar-la per la significació social que va assolir: el públic aprenia i es commovia amb l'obra i, a la vegada, s'hi divertia. Això determina que aquest teatre es transmetés de forma oral de generació en generació i que perdurés al llarg dels segles amb les improvisacions i adapta-

cions al gust dels espectadors i dels actors. Aquest fet implica necessàriament una variació de textos.

Unes notes sobre l'entorn literari ens ensenyen que, malgrat ser una època en què la influència de la llengua castellana en les formes literàries fou molt gran, també s'inicien els primers reconeixements cap a la llengua i cap als gèneres populars. És allò que els nostres editors defineixen com una germinació de la identitat del poble que acabarà donant llum a la Renaixença. Tot i així, les influències barroques i d'altres moviments europeus són difícils de trobar en un gènere, aquest del teatre dramàtic religiós, poc receptiu i sensible als canvis. És un gènere que, fins i tot a l'època actual, manté formes procedents dels seus orígens.

El següent punt d'anàlisi se centra en la figura de l'autor: Narcís Collell. Segons els estudiosos de l'obra, Collell fou un autor «de pagès» amb un cert coneixement de la literatura bíblica i coneixedor del llatí i que possiblement fou mestre.

La *Comèdia de sant Julià i santa Basilissa* s'ha conservat en un manuscrit complet, consta de 171 pàgines i en ella apareixen 45 personatges. L'obra és qualificada pels autors com la més llarga i complexa de les obres dramàtiques d'aquest tipus.

Sobre l'estudi dels personatges cal destacar l'anàlisi de la figura del graciós que sobresurt per la seva comicitat, de vegades obscena.

Pel que fa a la mètrica, cal dir que la rima tendeix a l'assonància als versos parells i a la mesura de set síl·labes. Són 3518 versos arromançats amb rima i còmput sil·làbic molt deficients.

L'estudi lingüístic constata que l'obra conté un gran nombre de vulgarismes adaptats de totes les maneres: ortogràficament i fonètica; d'altres, morfològicament. La nota més destacada és que es tracta d'una obra gironina, s'observen bona part de formes no freqüents en altres reculls, que apareixen registrades al Diccionari de Grases, editat a Girona (1845).

Els criteris d'edició presentats pels editors segueixen les normes establertes per a la col·lecció *Clàssics Catalans de l'Edat Moderna* (Rossich & Valsalobre 31-32) i per al *Corpus Biblicum Catalanicum*.

El recull de bibliografia citat tanca l'estudi introductori de la *Comèdia de sant Julià i santa Basilissa*.

Cal comentar finalment que l'edició crítica està molt ben treballada. Les més de cinc-centes notes que acompanyen el text (filològiques, històriques, lèxiques...) aporten una exhaustiva informació que el lector agrairà.

Cal, doncs, per concloure, felicitar els editors d'aquesta publicació per l'excel·lent trajectòria desenvolupada i, en especial, per promoure la tasca de fructífera col·laboració d'especialistes de tot l'àmbit d'estudis de la llengua, literatura i cultura catalanes.

Sònia Gros Lladós
Miquel Marco Artigas

Escartí Soriano, Vicent J. *From Renaissance to Renaissance. (Re)creating Valencian Culture (15th - 19th c.)*, Santa Bàrbara / Ciutat de Mèxic: Publications of eHumanista / Oro de la Noche Ediciones, 320 pp., ISBN: 978-607-95570-2-7.

La revolució que ha significat l'aparició de les noves tecnologies durant les últimes dècades del segle xx —sobretot d'Internet—, gairebé ha esborrat les fronteres culturals creades al llarg de segles, fins al punt que la cultura i el coneixement es permeten *viatjar* sense passaport als racons més pregonos del nostre univers. Paradoxalment, però, els sabers científics difosos mitjançant els formats tradicionals, com ara el llibre, sovint no solen arribar més enllà de les contrades que configuren el domini d'una llengua o, fins i tot, en el cas de la cultura catalana, de vegades ni tan sols depassen els límits de la part del territori a què es refereixen.

From Renaissance to Renaissance. (Re)creating Valencian Culture (15th - 19th c.) és un compendi d'estudis en format llibre —escrits en català, anglès i espanyol— que ha pogut bandejar la limitació territorial esmentada. Això ha estat possible, fonamentalment, per la col·laboració de la prestigiosa editorial nord-americana Publications of eHumanista —vinculada a la Universitat de Califòrnia i dirigida per Antonio Cortijo— amb Oro de la Noche Ediciones (Mèxic) i amb la participació de l'ISIC-IVITRA de la Universitat d'Alacant; col·laboració que permet abastar la major part del mercat catalanòfil i hispanòfil americà.

L'obra, doncs, ha estat concebuda per Vicent Josep Escartí —professor del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València i membre de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana— amb l'objectiu de donar a conèixer, allèn les nostres fronteres, la cultura i la literatura produïda al País Valencià durant els segles xvi al xviii. Tanmateix, tenint en compte la importància i la qualitat dels coneixements que el treball atresora, s'erigeix, alhora, en una referència fonamental i indefugible per als estudiosos de la literatura catalana produïda a terres valencianes en el període esmentat, tot i que també realitza interessants incursions en els segles xv i xix.

From Renaissance to Renaissance constata, una vegada més, que la tasca investigadora de Vicent J. Escartí —desenvolupada en les dues darreres dècades i dirigida fonamentalment a l'estudi i revifament de la literatura catalana de l'edat moderna— ha estat modèlica; tant des del vesant historiogràfic com des del filològic. De la seua mà han vist la llum nombrosos estudis que han servit per aclarir no pocs aspectes foscos vinculats al període modern, així com un bon nombre d'edicions rigoroses de textos manuscrits oblidats en les prestatgeries dels arxius. Tot plegat ha contribuït —junt a la tasca d'altres autors destacats com Duran, Rossich, Solervicens, Valsalobre, etc.— al replantejament de l'etiqueta *Decadència* per a una època que —sense arribar ni de bon tros a l'esplendor del Segle d'Or de les lletres catalanes, ho hem d'acceptar— no mereix, sens dubte, el menyspreu al qual ha estat sotmesa per alguns estudiosos de la nostra història cultural i literària.

Tot i que el volum que ressenyem aplega vuit treballs ben diferenciats i triats acuradament, ens sembla del tot oportuna la divisió en tres parts o sec-

cions que en fa el professor de la Universitat de València Antoni Ferrando, autor del prefaci del llibre (pp. 11-16) i un dels investigadors més experimentats i que més han contribuït des del País Valencià a l'enlairament de la llengua i de la literatura catalana amb estudis, edicions i tota mena de treballs filològics d'una qualitat excepcional. Així doncs, la primera part conté tres capítols que versen sobre la cultura i la literatura del segle XVI en terres valencianes. La segona continua amb tres capítols més sobre obres i autors que s'adscriuen als segles XVII i XVIII. Finalment, la tercera part es compon de dos articles que teoritzen sobre aspectes més generals de la literatura moderna (el concepte *Decadència* i la literatura memorialística).

Abans, però, l'obra s'inicia amb una introducció (pp. 17-36) en la qual el professor Escartí justifica els estudis triats i els contextualitza amb un gran luxe de detalls històrics, lingüístics i literaris. D'una manera tan sintètica com aclaridora, comenta el panorama polític en la Corona d'Aragó i la seua annexió al Regne de Castella, amb les repercussions —marcadament negatives— que per a la llengua i la cultura autòctona tingué aquest fet:

...dejando relegadas e infravaloradas en muchas ocasiones el resto de culturas que existen en la península ibérica desde la época medieval y que, con mayor o menor fortuna, han resistido el paso de los siglos y la acción absorbente de la lengua y la cultura castellana que ha tratado de imponerse de forma definitiva y total, aunque sin éxito absoluto hasta el día de hoy (p. 18)¹.

Com hem comentat més amunt, en la primera part del volum el professor Escartí analitza diversos aspectes cabdals de la cultura i de la literatura desenvolupades a la València del segle XVI. Comença amb un treball de caire historiogràfic, «Narrar historia remota de un país: Beuter y la *Història de València* (1538)» (pp. 37-65), en el qual reflexiona sobre els postulats de l'historiador i teòleg Pere Antoni Beuter —de vegades propers a la fabulació literària— i aporta noves dades sobre les fonts que inspiraren la seua obra, entre les quals destaca el *Llibre dels fets* de Jaume I.

Segueix aquest recorregut pel segle XVI valencià amb «Les edicions cinc-centistes d'Ausiàs March: la via d'accés a Castella» (pp. 66-92). El treball és una completa radiografia de les edicions i traduccions de l'obra de March i de la seua influència en la poesia del *Siglo de Oro* espanyol. Cal destacar el recull d'exemples extrets de l'obra lírica d'autors com Joan Boscà, Garcilaso de la Vega o Hurtado de Mendoza, els quals constaten la pervivència d'imatges, temes i idees marquiàns en la poesia castellana i palesen.

com l'ombra de March es va perllongar per tot el segle XVI, especialment en els seus millors poetes: en aquells que s'apartaven de la tradició de l'escola castellana i buscaven en les novetats que provenien d'Itàlia una eixida digna per a la seua poesia. (p. 91).

¹ Totes les indicacions de pàgina sense referència bibliogràfica pertanyen a l'obra ressenyada.

Aquesta primera secció finalitza amb «Els escrits jaumins de l'humanista Bernardí Gómez Miedes (1582 i 1584)» (pp. 93-126). Treball en què el professor Escartí, d'una banda, analitza l'ús que el canonge aragonès va fer del *Llibre dels fets* de Jaume I i, d'una altra, vessa llum sobre el rerefons ideològic i polític que s'arrecera sota les línies de les seues traduccions de l'obra jaumina al llatí i al castellà. Bon coneixedor del *Llibre dels fets*², l'autor remarca les parts manipulades per Gómez Miedes i els afegiments que hi inserí «de collita pròpia» (p. 114).

La segona part de l'obra aplega tres capítols circumscrits als segles XVII i XVIII, el primer dels quals —«Escrits valencians del Barroc: textos i contextos d'una literatura en català, especialment en poesia» (pp. 127-160)— es dedica, fonamentalment, a la poesia valenciana del Barroc. En aquest apartat mereixen una atenció especial els versos de Pere Jacint Morlà, poeta de gran èxit en el seu temps del qual només ens ha arribat un manuscrit editat per A. Ferrando. A més, el professor Escartí contextualitza la literatura produïda en aquest període —amb nombrosos exemples sovint inèdits— i n'assenyala com a trets característics la transmissió de mà en mà del text manuscrit, «la recitació davant un auditori festívol» i «la celebració de certàmens poètics religiosos» (p. 131). No s'està tampoc de descriure la situació del català sota els efectes de pressió (i repressió) d'un ens de poder que tractava d'imposar el castellà a una població que, en general, només dominava la llengua autòctona. En aquest sentit és significatiu l'inici del «Coloquio entre un religioso mercenario y un labrador»:

Merc. Molts papers hi à en esta plaza
y són tots molt retumbans,
e no sé si els llauradors
lo que ells dihuen entendran.
Esta és la causa perquè
escrich yo hui en valencià;
que és rahó que a nostra llengua
la usem al cap de cents anys,
y és cert que no tots entenen
tots los termes castellans. (p. 147)

La segona part del volum es tanca amb dos treballs amb un mateix *denominador comú*, atès que es refereixen a dos autors gairebé desconeguts fins que el professor Escartí edità la seua obra. «Dades sobre Joaquim Aierdi i les *Notícies de València i son Regne* (1661-1679)» (pp. 161-183), ens apropa a la figura i a l'obra memorialística de mossèn Joaquim Aierdi, a qui a hores d'ara podem considerar el dietarista valencià més reeixit del segle XVII gràcies a la labor investigadora de Vicent J. Escartí. Tot i que no són poques les pàgines que el professor

² A Ferrando i Escartí devem dues magnífiques edicions d'aquesta crònica: Ferrando, A. i Escartí, V. J., Jaume I. *Llibre dels fets*, València, Institució Alfons el Magnànim, 2008; Ferrando, A. i Escartí, V. J., *Llibre dels feits del rei en Jaume*, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2010.

Escartí ha dedicat a la vida i obra d'Aierdi des que l'any 1999 edità el seu dietari³, en aquest estudi aconseguix compendiar-les i —més interessant, encara— oferir-nos noves dades biogràfiques i una anàlisi original i rigorosa dels seus escrits memorialístics. Al nostre parer, cal destacar el punt 3 d'aquest treball —«L'opinió de l'autor»—, en el qual Escartí fa un perspicaç exercici d'aproximació a la personalitat i a la ideologia d'Aierdi tot basant-se en el tipus de notícies que inclou en el dietari i en l'opinió que vessa en els seus comentaris.

La segona part de l'obra es tanca amb l'estudi «Notícia de la *Vida del Pare Pere Esteve*, de Leopold Ignasi Planells (1760)» (pp. 184-212). Com hem dit més amunt, Planells es un altre prosista valencià del segle XVIII *rescatat* de l'oblit pel professor Escartí. El treball s'inicia amb un interessant recorregut retrospectiu que narra la història d'un manuscrit —ara perdut, adés menyspreat i sovint ignorat— que passà per diferents mans privades fins acabar a les prestatgeries de la Biblioteca Valenciana —on arribà amb la resta del llegat de Nicolau Primitiu—. A banda de l'interès que en si mateixa entraña aquesta història, esdevé una mostra de la tenacitat i perseverança que ha de caracteritzar l'investigador que realment vol arribar al fons d'un assumpte. A més, l'estudi ens aproxima a les figures de Planells i del seu biografiat, el franciscà Pere Esteve.

Amb «*Decadència y literatura de la Edad Moderna en las tierras valencianas*» (pp. 213-247) s'enceta la tercera i última part del volum. Es tracta d'una aproximació transversal a la literatura valenciana, en català, durant l'Edat Moderna. En síntesi, el professor Escartí recorre la trajectòria del terme *Decadència* i en proposa la substitució pel d'Edat Moderna, tot justificant la proposta amb un seguit d'arguments basats en obres i autors que demostren que aquesta etiqueta nasqué —i es mantingué— en uns moments en què imperava el desconeixement sobre la literatura del període modern.

Finalment, el capítol «Notícies sobre la literatura memorialística al País Valencià, del segle XIV al XIX» (pp. 248-284) tanca la tercera part de l'obra. L'autor fa ací una demostració del coneixement que atresora sobre la literatura memorialística produïda al País Valencià al llarg de cinc segles. L'allau d'informació exhaustiva que ens ofereix sobre autors, dietaris, llibres de memòries i manuscrits inèdits converteix aquest treball en una referència indefugible per a l'estudiós que vulga endinsar-se en els viaranyos d'aquesta branca de la literatura.

No ens podem estar de referir-nos al recull bibliogràfic que tanca el volum (pp. 285-316). Es tracta d'una completa bibliografia que inclou les obres necessàries i més rellevants sobre la llengua, la cultura i la literatura catalanes del període que aplega aquesta publicació de Vicent J. Escartí.

Tal com afirma en la introducció, amb aquest volum l'autor no pretén oferir una visió completa de la cultura i de la literatura escrita a València entre el segle XVI i XIX, sinó, més aviat, una visió panoràmica amb un recull d'exemples significatius dels avanços aconseguits durant les darreres dècades que, a més, puguen servir com a models per apropar-se a autors poc coneguts i

³ Aierdi, J. Dietari. Notícies de València i son regne, de 1661 a 1664 i de 1667 a 1679, (a cura de Vicent J. Escartí), Barcelona: Barcino, 1999.

a obres encara inèdites. I en aquest sentit, tenint en compte la diversitat i la vàlua dels treballs que configuren l'obra, és evident que l'autor aconsegueix amb escreix el seu propòsit. Comptat i debatut, estem davant d'un volum que contribueix d'una manera destacada als esforços realitzats per prestigiosos estudiosos de la nostra literatura que, des de les darreres dècades del segle xx, han aconseguit recuperar textos condemnats a l'ostracisme i traure la literatura catalana de l'Edat Moderna de les «tenebres» a què havia estat condemnada. Uns esforços gràcies als quals han vist la llum nombrosos estudis crítico-literaris d'una qualitat excel·lent que, com aquest del professor Escartí, ens permeten adonar-nos que al darrere de tres segles bandejats pel nostre cànon literari —sota l'estigma de la desafortunada etiqueta *Decandència*—, hi ha una prolífica tradició en el conreu de poesia i prosa manuscrita de plec solt, literatura devota, teatre d'arrel tradicional i un allau de biografies, autobiografies, cròniques, memòries i dietaris escrits en català amb gran vitalitat. Una activitat, aquesta, que ultra el valor literari que en si mateixa atresora, pot ser qualificada —d'acord amb Sanchis Guarner— com a germen de la Renaixença.

Josep Ribera Ribera
Universitat de València
josep.ribera.ribera@gmail.com

Roberto Mansberger Amorós. *La Joven Europa y España: la cuestión de «el arte por el arte»*. Barcelona, ed. Laertes, 2013, ISBN: 978-84-7584-916-4.

Es francamente difícil hacer la reseña de este libro del profesor Roberto Mansberger. Tanto por la cantidad de información y los conocimientos de los que hace gala —sin pretenderlo—, como por lo minucioso del entrelazado de la época que trata, por esencia el tan complejo siglo XIX, especialmente complicado en su segunda mitad. Además, es arduo porque no deja resquicio sin escudriñar, de los orígenes hasta sus últimas consecuencias, y esto desde las distintas materias afectadas -Filosofía, Arte...- y en los distintos países donde fraguó, dedicando más atención a España, donde justamente apenas hizo mella.

Y ese momento que enfoca a su vez está hecho de miles de pequeños momentos, que describe y analiza magistralmente. Dada la dificultad a la que me he referido al empezar, he optado por reseñar el libro no de una manera descriptiva sino señalando los pasajes más representativos dentro de los aspectos que, a mi modo de ver, sobresalen por sí mismos o como principales aciertos (lo cual tampoco es fácil cuando hemos comentado ya la categoría de todo el libro). Todo ello a título de muestra selectiva y desde luego arbitraria, sin aspirar por mi parte a una sistematización crítica.

Para calibrar el interés y valor de la temática vista desde nuestro tiempo, hay que considerar que si el libro tiene particular relieve por el tiempo en el que se desarrolla, a su vez hay que tener en cuenta que es en el que verdaderamente se cuece el nuestro —hablo generacionalmente— siglo XX.

Gran importancia tiene el número ingente de definiciones sueltas, que el autor da como de pasada, pero que son fundamentales, y sobre puntos borrosos o difíciles si bien se ofrecen con claridad y seguridad. Empezando por el lema del título, que parte del movimiento romántico y de los efectos sociopolíticos de la revolución del 68, y se presenta aquí por oposición: «A una misión social del arte relacionada con una concepción utilitaria se oponen las teorías del arte-placer, del arte-lujo, el arte minoritario, al amparo del lema el *arte por el arte*», p. 33. O bien se definen con agudeza los movimientos concretos: «el prerrafaelitismo tendía como un puente ambiguo entre una forma de trascendentalismo estético-moral concorde con la ética del restauracionismo canovista, y el acarreo de los materiales parnasianos y simbolistas del ya presente modernismo», p. 265. A modo de ejemplo.

Simbolismo, naturalismo, realismo, decadentismo... desfilan por sus páginas, manifestando lo entrelazado de los movimientos y también su propia idiosincrasia. Baste a modo de muestra este fino comentario sobre el parnasianismo: «los parnasianos son el Renacimiento de los románticos, los clásicos de éstos», p. 191. El estudio es especialmente perspicaz con los cambios, como ocurre con el que pasa del Arte *versus* Natura, de raíces clásicas, al de Arte *versus* Moral, propio de nuestros siglos. O el derivado de advertir que la crisis fin de siglo, entre el decadentismo y la Restauración, en Francia se convierte en una teoría. Todos ellos son comentarios propios de un comparatista nato, como es el profesor Mansberger.

Es particularmente interesante cuando advierte que nos da un comentario personal, como ocurre al distinguir, en el ámbito español, la generación de la Restauración y la del 68; para ello, se basa en admitir simplemente la huella dejada por la doctrina del «arte por el arte», lo que le lleva a incluir los nombres de Menéndez Pelayo, Ricardo Gil, Manuel Reina, Salvador Rueda, Ortega Munilla, Carlos Fernández Shaw y Antonio de Zayas como los más representativos. El grupo, que acaba repudiando a sus mayores, pretendía poner en pie una Joven España al estilo de otros países europeos.

Desde aquí llegamos a un punto neurálgico del libro, ya que si no la explicación sí una buena razón del distanciamiento de España respecto a Europa tiene las raíces en esta época y problemática. Así, se dibuja sobre todo la España de la reacción en estos apartados del capítulo II.: «*Contra una España Joven. La «Generación de 1848»*», y el *Fracaso de una posible Joven España*. O sea que nuestro país siguió en sus vías más tradicionales y trilladas, al fin y al cabo como resultado de la comodidad; por lo que no extraña que en ocasiones nos sintamos y veamos hoy en cierto modo alejados de la mayor homogeneidad de los países que se sitúan más al norte. Es decir, la debilidad de España en pensamiento principalmente ante el contraste europeo se hace patente ya en esta etapa. Lastre que no extraña que cueste superar, y que si no arranca pasa muy cercano al hecho de «la ausencia de un movimiento *Joven* realmente vertebrado», y eso muy a pesar del significado de la Restauración en cuanto supuso una incorporación a la cultura europea. Quizás es ahí adonde apunta primordialmente el libro, como va apostillando el autor desde los distintos encuadres, dado que la tradición literaria en España carecía de la cohesión y solidez ideológica

que en otros países europeos habían propiciado los movimientos «Joven». Ello se llega a calificar de «anomalía histórica», p. 421.

El caudal de lecturas asimiladas que transparenta ya el primer capítulo, en el cual se expone la teoría de «el arte por el arte», fragua en un resumen, con el que comienza el siguiente, *La Joven Europa* y «*El arte por el arte*», que paso a reproducir parcialmente. Dice que la Joven Europa como amplio movimiento, que «básicamente procedía de los jóvenes hegelianos de izquierda a los que se sumaron otras corrientes ilustradas, progresistas, socialistas y revolucionarias, generó grandes expectativas sociales y un enorme flujo literario, cuyo denominador común fue la aparición de una literatura al servicio de estos ideales, en que implicó a casi toda la Europa de entonces, con una relativa excepción de España: de Francia a Rusia, pasando por Italia y los Estados centrales. La idea general que unificaba los diversos movimientos presentes era: existe una Europa caduca representada por la Santa Alianza y su nueva aliada, la burguesía posnapoleónica, a la que una Europa joven debe sepultar», p. 51.

Así pues, es importante el contraste del panorama europeo frente al español ante la cuestión objeto de estudio, sea por sus secuelas bien su prolongación. Y hay que advertir que estamos diciendo estudio, pero en rigor es investigación —y en estado muy puro—, no sólo por el nivel del trabajo sino también porque procede en última instancia de su tesis doctoral, como avala el hecho de que las argumentaciones concluyen en una sólida tesis final.

Capítulo aparte de valoración merecen las figuras, que se tienen que tratar en algunos casos —como en el de Mallarmé, Giner de los Ríos o Pardo Bazán— aisladamente. La atención especial a Campoamor y Valera (capítulo IV) se debe a que en nuestro país son los más sensibles a la cuestión del «arte por el arte», si bien lo son desde posiciones muy distantes. El análisis de ambos, acentuado por la familiaridad con el tema y el dominio de la situación, demuestra un gran conocimiento de su obra.

Por o tro lado, el amplio espectro de sus lecturas es sencillamente apabullante. Pues por su influencia ha de tratar, además de las revistas literarias a autores como Renan, Camus, Tolstói o Schelling. Y —¿cómo no?— a Wagner y Hegel, así como en los orígenes trató de Kant, dado que la nómina que cubre arte y pensamiento es muy larga. Un estudio de tanto calado, sin embargo, está atento a detalles tan finos como que Josep Yxart —entre los escasos catalanes que aparecen, dado que Cataluña estaba sumergida en la específica vivencia de la *Renaixença*, que no se adecua en rigor a estos planteamientos— llama a Rubén Darío versificador por considerar el hacer versos como un difícil arte.

El capítulo V se centra en la crisis Fin de siglo: el Decadentismo y la Restauración. Y a la poesía le tiene que dedicar un capítulo aparte (VI y último), dada la complejidad que ostenta ya desde su alineación, pues de entrada puede verse como posromántica o como premodernista.

En la conclusión nos da un dato que constatamos fácilmente hoy y que hace que el tema adquiera relieve en la actualidad, y es que «a pesar de que reiteradas veces se dio por superada la célebre doctrina a fines del siglo XIX, ésta mantuviese su vigencia hasta los días actuales y resurgiese cada vez que se ha

planteado la cuestión del compromiso en el arte», p. 418. Estos juicios resumidos y clarividentes, realmente consecuencia de lo expuesto anteriormente, explican con un fundamento poco habitual el distanciamiento mencionado del distinto discurrir de España, de esa sensación que tenemos todos de no acabar de entrar en el juego o conjugar dentro de la vertebración cultural europea. El autor no es corrosivo, pues desmenuza bien su objetivo y valora rastreando al extremo en qué medida se dio aquí esta cuestión de teoría literaria, tan vital para la época y de indudables resabios posteriores. Pero no deja de acusar que faltaban otros componentes que hicieran de sustento y que se vivieron de modo muy ladeado o que incluso se saltaron; uno de ellos nada menos que es una auténtica revolución burguesa.

El autor nos tiene acostumbrados a obras claras, útiles y muy elaboradas, como el *Diccionario Akal de Literatura general y comparada*, bastante más que traducción del *Kleines Wörterbuch der Weltliteratur* y me atrevo a decir que pieza tan indispensable para el comparatismo como puede serlo el libro de Claudio Guillén, *Entre lo uno y lo diverso*, si bien en dinámicas muy distintas; este último quizás más teórico y didáctico —a pesar de la abundancia de ejemplos—, y el primero más a modo de herramienta y guía conceptual.

En cuanto a su haber intelectual, puedo decir que fui testigo del prestigio y consideración que le rindieron con ocasión del 25 aniversario de los estudios hispánicos en la Universidad de Wrocław, donde pude apreciar asimismo el rigor de sus enseñanzas a través de los mismos trabajos de sus discípulos. Asimismo contribuí con varios profesores polacos a coordinar una *Miscelánea de Literatura española y comparada*, como *Homenaje a Roberto Mansberger Amorós* (publicado en 2005, en el n.º 12 de la revista *Estudios Hispánicos*), donde hice además una semblanza suya a la que puedo remitir desde aquí.

En resumen, en cuanto al libro no me cabe encajarlo en otro cajón que en el que van a parar los que están llenos de sabiduría, más allá de las informaciones útiles que contiene. Buena prueba del valor de las cosas sabias es que no pasan con el tiempo; y este libro, como hemos dicho, es descendiente de su tesis doctoral, que cuenta ya con varios decenios. Felicitamos al profesor y a la editorial por permitir que un texto de esta utilidad e interés no quede dormido en el estante olvidado de las tesis sino que le hayan dado nueva vida. Que deseamos que sea muy larga.

Por último, quiero aclarar que Roberto Mansberger, catedrático emérito de las Universidades de Varsovia y de Wrocław, no necesitaba este libro para poderle adjudicar el título de sabio, como acabo de hacer; pero es estimulante para la cultura misma que se añadan méritos y trabajos valiosos en la etapa de jubilación. Finalmente, no como reproche sino como invitación, y por poner un pero, cabe decir que queda, sin embargo, en el tintero una continuación más libre —o quizás o en su defecto una conversación, preferiblemente radiofónica para que se conservara— sobre la prospectiva de esta temática; pues ello implicaría reflexionar acerca del papel cultural de la España de hoy.

Julia Butiñá

Vicens Vives, Jaume, *La crisis del siglo XX (1919-1945)*, Barcelona, Acantilado, 2013, ISBN: 978-84-15689-54-6.

La publicación de un inédito de Jaume Vicens no deja de ser casi un acontecimiento, y más cuando estamos ante un texto de unas 350 páginas, prologado y editado por Miquel Àngel Marín Gelabert, especialista en la historiografía vicentina. En la avalancha de libros con que nos encontramos, el presente no debe quedar inadvertido, y de esta manera damos de él esta pequeña noticia.

Se trata de una contribución a una obra colectiva que al final y en su pretendida segunda edición no salió, y que el autor preparó hacia la segunda mitad de los años cuarenta y hasta 1951, y que retrotrae el momento en que el autor se ocupaba ya de lo contemporáneo, que en su historiografía no comprende por tanto sólo los años últimos de su vida.

El propio prof. Marín había cuidado ya el otro volumen vicentino *España contemporánea (1814-1953)*, editado en 2012, y que se nos apunta que es el paralelo referido a España del volumen de ahora, atento a la llamada Historia universal —aunque sólo a Occidente y a un cuarto de siglo muy decisivo—.

Muy bello era el texto de esta *España contemporánea*, y asimismo instructivo resulta el que trata de 1919-1945, aunque se halla referido nada más que a la tradicional historia política, si bien incluye incursiones sintéticas en los hechos de civilización del momento. Así y por ejemplo, en un párrafo de relieve y expresivo, Vicens enuncia cómo el mundo occidental registra en la primera mitad de la centuria del Novecientos a la que atiende, una «crisis de conciencia» —otra crisis de la conciencia europea—, un momento crucial de desorientación. «Como heredera del XIX» —escribe— «la actual centuria creía aún en sus comienzos en el poder universal de la *razón raciocinante*, en la mejora de la humanidad por la ciencia y las conquistas técnicas, en la desaparición de todos los vestigios y “supersticiones” tradicionales en un clima de fraternización ecuménica y en el desciframiento definitivo de los problemas biológicos y morales. La filosofía y la religión se veían batidas en brecha por los disparos del alborozado ejército de asedio: positivistas, materialistas, evolucionistas, científicos e historicistas. Unos no creían más que en la realidad del hecho demostrado por la experiencia; otros estimaban que el proceso del mundo se explicaba por un simple juego de reacciones químicas de elementos primitivos; los de más allá juraban que [...] nada era básico ni fundamental sino transitorio [...]. La razón, conducida por temerarios guías, acababa por negarse a sí misma.»

Ya decimos que se trata de un pasaje muy expresivo y que tiende a persuadir.

Nuestro autor denomina a los años de entre las dos guerras —los años veinte y treinta— «Período Intermedio», época en las políticas nacionales de «un formidable conflicto entre tres distintas corrientes ideológicas: fascismo, democracia y comunismo»; advierte además con sensata comprensión crítica, que en los momentos en que escribe ni los hechos se hallan siempre bien esclarecidos, ni se da todavía la «perspectiva» necesaria.

Vicens diagnostica para la segunda mitad del decenio de los treinta «un clima de exasperación ideológica», y también hacia ese tiempo los «virajes

hacia la guerra» [del 39-45] (según los llamó Jesús Pabón) en el orden diplomático.

En las presentes etapas hacia la guerra mundial se presenta antes el conflicto español: el autor se irá refiriendo —en lo que respecta a lo nuestro— al «sedimento de anticlericalismo depositado por las contiendas civiles del siglo XIX», al «movimiento sindicalista de acción directa», al terrorismo en cuanto «práctica cotidiana para resolver conflictos laborales», a que se encontraban «enfrentadas las clases sociales en una lucha a muerte, y exasperados los movimientos regionalistas, que hacia 1920 adoptaron matices cada vez más separatistas», a la catástrofe militar de Annual (21-VII-1921). En concreto advierte asimismo J. Vicens cómo la vida española se hallaba «en crisis desde 1909», y cómo «los rencores que dejó tras de sí la Revolución de Octubre de 1934 constituyen la base psicológica que lanzó a dos mitades del pueblo español una contra otra».

En referencia al presidente Santiago Casares Quiroga, el historiador expone que «se mostró en absoluto incapaz de restablecer el orden público alterado en todo el país, con incendios de iglesias, asaltos a centros políticos, huelgas de toda índole, atentados, etc. Es un hecho incontestable —interpreta Vicens— que España vivía entonces un clima revolucionario, fomentando una tormenta que había de estallar con cualquier pretexto» [la muerte de Calvo Sotelo].

En fin el historiador interpreta que tras de hacer Alemania e Italia suministros militares al gobierno nacional, la duración de la contienda no pudo resultar limitada.

Etc.

El texto presente está redactado a la manera tradicional, esto es, se halla referido fundamentalmente a los acontecimientos políticos y diplomáticos y al tiempo histórico corto, pero ilustra muy bien un hecho que ya hemos apuntado: el historiador Jaume Vicens Vives no pasó del estudio del siglo XV a la Edad Contemporánea nada más que en los años finales de su vida corta, sino que ya para 1951 se encontraba interesado por los decenios y siglos últimos del acontecer.

La Historia (la historiografía) política la superó el autor mediante su dedicación a lo social y económico y a las mentalidades; al escribir las páginas presentes se hallaba aún en años tempranos de su trabajo —los años cuarenta—, y de acuerdo asimismo con el tono de la obra a que las páginas se dedicaban, redactó una Historia político-diplomática, muy concedora de los hechos y a la altura de las exigencias que Vicens tuvo siempre consigo mismo.

Francisco Abad Nebot